

CHKO CEROVÁ VRCHOVINA

Publikácia bola vydaná v rámci projektu „Vypracovanie pilotného programu starostlivosti o NP Veľká Fatra, NP Muránska planina a CHKO Cerová vrchovina v súlade s prehodnocovaním chránených území“, ktorý je spolufinancovaný z Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Životné prostredie

Investícia do Vašej budúcnosti

Tento projekt je spolufinancovaný z Európskeho fondu pre regionálny rozvoj

EURÓPSKA ÚNIA

Ochrana územia

Územie CHKO Cerová vrchovina bolo prvý krát vyhlásené vyhláškou Ministerstva kultúry SSR č. 113/1989 Zb. zo dňa 10. októbra 1989 s výmerou 16280ha. O 12 rokov neskôr vydalo Ministerstvo životného prostredia SR vyhlášku č. 433/2001 Z.z. o Chránenej krajinskej oblasti Cerová vrchovina, ktorá presnejšie vymedzuje hranice CHKO s aktualizovanou výmerou – 16 771,2273 ha. Pre územie platí druhý stupeň ochrany podľa §13 zákona č. 543/2002 Z.z. O ochrane prírody a krajiny. Druhý stupeň ochrany (st. ochr.) platí pre 97,5% výmery CHKO – 16 361,20 ha, zvyšok výmery je prekrytý s vyššími stupňami ochrany. V území sú rozmiestnené tabule značenia pre CHKO ako aj pre maloplošné chránené územia, v súlade s §19 vyhlášky č. 24/2003 Z.z., ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z.z. o ochrane prírody a krajiny.

Lokalizácia územia

Kraj: Banskobystrický

Okres: Rimavská Sobota a Lučenec

Katastrálne územia:

1) Okres Rimavská Sobota: Bizovo, Blhovce, Dubno, Drňa, Gemerské Dechtáre, Gemerský Jablonec, Hajnáčka, Hodejov, Hodejovec, Hostice, Chrámec, Janice, Jestice, Nová Bašta, Petrovce, Stará Bašta, Tachty, Večelkov.

2) okres Lučenec: Belína, Čakanovce, Čamovce, Radzovce, Šiatorská Bukovinka, Šurice.

Bodové súčasti CHKO: Fiľakovský hradný vrch (k. ú. Fiľakovo) a Lipovianske pieskovce (k. ú. Lipovany)

Rozloha: 16 771,2273 ha

Nadmorská výška: 167 – 725 m

Označenie CHKO, foto: Rízová, V.

Maloplošné chránené územia

1) Chránené areály: Vínohrady (k. ú. Chrámec) – IV. st. ochr., Fenek (k. ú. Petrovce) – IV.st.ochr.

2) Prírodné pamiatky: Lipovianske pieskovce (k. ú. Lipovany) – IV. st. ochr., Čakanovský profil (k. ú. Čakanovce) – IV. st. ochr., Jalovské vrstvy (k. ú. Drňa) – IV. st. ochr., Zaboda (k. ú. Hajnáčka) – V. st. ochr., Soví hrad (k. ú. Šurice) – IV. st. ochr., Belinské skaly (k. ú. Belína) – V. st. ochr.

3) Národné prírodné pamiatky: Kostná dolina (k. ú. Hajnáčka) – IV. st. ochr.

4) Prírodné rezervácie: Hajnáčsky hradný vrch – IV. st. ochr, Steblová skala – V. st. ochr, Ostrá skala – V. st. ochr (k. ú. Hajnáčka)

5) Národné prírodné rezervácie: Ragáč (k. ú. Hajnáčka) – V. st. ochr, Pohanský hrad (k. ú. Hajnáčka, Stará Bašta, Šurice) – V. st. ochr., Šomoška (k. ú. Šiatorská Bukovinka) – V. st. ochr.

NPR Ragáč, foto: Rízová, V.

NPR Pohanský hrad, foto: Rízová, V.

ÚZEMIA EURÓPSKEHO VÝZNAMU

V území CHKO Cerová vrchovina sa nachádzajú aj druhy a biotopy s európskym významom, preto sa niektoré jej časti zaradili do sústavy NATURA 2000. V súčasnosti sú vyhlásené nasledovné územia európskeho významu:

- 1) **Cerová vrchovina – lesné biotopy (SKUEV0357)** – výmera 2 626,48 ha (lokalizácia v k. ú. Drňa, Hodejovec, Gemerské Dechtáre, Gemerský Jablonec, Hajnáčka, Stará Bašta, Nová Bašta, Tachty, Šurice, Čamovce, Belina, Radzovce, Šiatorská Bukovinka)
- 2) **Dechtárske vinice (SKUEV0359)** – výmera 55,07 ha, (lokalizácia v k. ú. Gemerské Dechtáre).
- 3) **Pieskovcové chrbáty (SKUEV0362)** – výmera 96,45 ha, (lokalizácia v k. ú. Chrámec a v k. ú. Drňa)
- 4) **Soví hrad (SKUEV0358)** – výmera 41,66 ha (lokalizácia v k. ú. Šurice).
- 5) **Vodokáš (SKUEV0361)** – výmera 139,58 ha (lokalizácia v k. ú. Dubno a k. ú. Gemerský Jablonec)
- 6) **Chránené vtáčie územie Cerová vrchovina – Porimavie (SKCHVU 003)** prekrýva približne 98 % súčasnej výmery CHKO Cerová vrchovina (obchádza intravilány obce Šiatorská Bukovinka, Hajnáčka a osadu Obručná).

Dechtárske vinice, foto: Belanová, E.

Vodokáš, foto: Papáčová, L.

NEŽIVÁ PRÍRODA

Geologicky je Cerová vrchovina ojedinelým územím. Sopečné horniny zaberajú menej ako 10 % jej plochy. Špecifický reliéf na vulkanitoch je však tak výrazný, že vnemovo potláča ostatnú časť pohoria, budovanú prevažne pieskovecami. V starších treťohorách (pred 28.mil. rokov) územie Cerovej vrchoviny bolo pod hladinou mora Parathetys. Usadeniny z tohto mora sú v súčasnosti pod povrchom – tzv. **čičske súvrstvie**).

Na rozhraní oligocénu a miocénu (pred 23 mil. rokov) došlo k novému zaliatiu územia morom. Aj z tohto obdobia pochádzajú prachovce, ktoré však už patria k tzv. **lučeneckému súvrstviu**.

Poslednými sedimentmi ustupujúceho mora sú piesky a pieskovce tzv. **filakovského súvrstvia** (pred 20 mil. rokov), ktoré tvoria hlavnú stavebnú jednotku Cerovej vrchoviny, a rozlišujú sa na nasledovné vrstvy:

- **tachtianske vrstvy**, sú najviac rozšírené, pozostávajú z nezvrstvených rozpadavých pieskovcov s pevnými pieskovcovými lavicami s obsahom vápniteho tmelu, s veľmi ojedinelým výskytom skamenelín.
- **jalovské vrstvy**, sú tvorené takisto pieskovcami s pevnými lavicami, avšak s charakteristickým veľkým šikmým zvrstvením, obsahujú zuby žralokovitých rýb, sporadicky aj úlomky lastúrnikov, najviac sú rozšírené v okolí Chrámca a Drne, kde je ich najreprezentatívnejšia časť územne chránená ako prírodná pamiatka Jalovské vrstvy.
- **lipovianske pieskovce**, pieskovce s malým šikmým zvrstvením a miestami s bohatou faunou, hlavne lastúrnikov.
- **čakanovské vrstvy**, sivé prachovce a jemnozrnné pieskovce s obsahom fauny tenkostenných lastúrnikov, usadené v hlbšom morskem prostredí ako predchádzajúce.

V staršom miocéne (19 mil. rokov), došlo k ústupu mora a nastúpila suchozemská sedimentácia. Materiál sa ukladá do riečnych nív a nížinných jazier. Sedimenty uložené v týchto podmienkach vytvorili **bukovínske súvrstvie**. Toto súvrstvie máme možnosť vidieť v PP Čakanovský profil, ale aj v štrkovi v Šiatorskej Bukovinke.

Z nadložného šalgotarjárskeho súvrstvia (18 mil. rokov) sa v Cerovej vrchovine nachádzajú len jeho spodné tzv. pôtorske vrstvy, od Čakanoviec po Šiatorskú Bukovinku. V nich sa nachádzajú tenšie uhoľné sloje.

V strednom miocéne (13 mil. rokov) došlo k prieniku andezitovej magmy pod povrch, ktorá tam aj utuhla. Andezit je odkrytý v kameňolomoch na Šiatore a Karanči. Predstavuje porfyrický pyroxenicko-amfibolický andezit s granátom a biotitom.

V období vrchného pliocénu a pleistocénu (3 – 0,1 mil. rokov), po výzdvihu územia, došlo k veľkému odnosu materiálu a pozostatkov po sedimentoch

PP Jalovské vrstvy, foto: Karola, V.

PP Čakanovský profil, foto: Rízová, V.

z tohto obdobia je málo. Zachovali sa pod belinským lávovým prúdom. Pod lávovým pokrovom Medvedej (v kameňolome Mačacia) sa zachovali aj eolické (vetrom naviate) piesky.

Koncom trefohôr a začiatkom štvrtohôr po zlomoch vzniknutých následkom rozťahnutia zemskej kôry, vystúpila na zemský povrch láva v piatich fázach a vytvorila **cerovú bazaltovú formáciu**. Začiatky sopečnej činnosti sa datujú na 5 mil. rokov, kým vek poslednej fázy (okolie Filakova a Hodejova) sa dá predpokladať na cca 400 tis. rokov. Bazaltový vulkanizmus sa vyznačoval veľkým počtom menších sopiek. Prevládali vulkány maarového typu, kde bol kráter situovaný oveľa nižšie ako okolitý terén, ale vytvárali sa aj väčšie troskové kužele.

Kvartérne uloženiny predstavujú zvyšky riečnych nánosov a sedimentov, ktoré sa zachovali vďaka výzdvihu územia začiatkom štvrtohôr v podobe terás nad tokom Belina. Terasy sú pokryté sprašami a sprašovými hlinami.

Cerová vrchovina je v zmysle geomorfologického členenia Slovenska súčasťou Matransko-slanskej oblasti. Do CHKO Cerová vrchovina patria časti oddielov Filakovskej brázdy, Petrovskej vrchoviny a Hajnáčskej vrchoviny. Prírodná pamiatka Lipovianske pieskovce ako bodový objekt CHKO patrí do Mučinskej vrchoviny. Najvyšším vrchom Cerovej vrchoviny je Karanč (725 m), ktorý rovnako ako Šiator (660 m) predstavuje lakolit (andezitová magma bola vytlačená pod zemský povrch, kde utuhla, po výzdvihu územia boli tieto telesá obnažené). Najnižšie položené miesta v CHKO Cerová vrchoviny sa nachádzajú v pieskovcovej časti v okolí Janickej nádrže (167 m). Cerová vrchovina je názorným príkladom **inverzného reliéfu**. Tento sa viaže na vulkanickú časť pohoria, predovšetkým na Hajnáčsku vrchovinu. Tu sa po erupciách sopiek do dolín vyliala láva, dná dolín a potokov sa okrem lávy zaplnili aj popolom a ďalšími produktami sopečnej činnosti a vytlačené toky začali erodovať medzi dolinové chrbty. Z týchto, vodou odnesených chrbtov sa stali doliny a z bývalých dolín, ktoré zaliala láva, sú dnes vyvýšené miesta. Sopečnú činnosť v tejto časti Cerovej vrchoviny dokumentujú rôzne zachovalé, ale stále čitateľné anorganické útvary. Nájsť tu možno učebnicové príklady erózne rozrušených sopečných kužeľov (Ragáč, 536 m), kde sú zachované aj zvyšky dutín po výfukoch a výbuchoch sopečných plynov a pár, vypreparovaných sopúchov (Hajnáčsky hradný vrch a Soví hrad), lávových pokrovov (Pohanský hrad, 578 m). V nich sa nachádza 31 pseudokrasových jaskýň a rôzne zaujímavé útvary ako skalné veže, skalná ulička, brána a pod. Lávové prúdy (Belinský, Ragáčsky) vytvárajú v súčasnosti úzke dlhé chrbty, častokrát po okrajoch tiež rozrušené s krajinársky príťažlivými formami mikroreliéfu. Zvyšky maarov nachádzame na Filakovskom hradnom vrchu, pri Hodejove a pri Hajnáčke (Kostná dolina). V Kostnej doline pri Hajnáčke boli nájdené skamenelé zvyšky cicavcov – tapíry, mastodonty, nosorožce, pandy, neparnokopytníky a dokonca aj primát z čeľade Cercopithecidae. Pôsobivým doplnkom vulkanickej časti CHKO je jej východná časť budovaná pieskovcami. Jej povrch je rozčlenený početnými dolinkami, z ktorých sa prudko dvíhajú vrchy. Tieto vytvárajú úzke chrbty, ktoré vybiehajú na severe do Rimavskej kotliny. Cerovú vrchovinu odvodňujú dva toky – Belina (západná časť) a Gortva (východná časť). Potok Belina odvádza vodu do prítokov Dunaja a potok Gortva do prítokov Tisy.

Vstup do Nýriho jaskyne, NPR Pohanský hrad,
foto: Garayová, J.

ŽIVÁ PRÍRODA

Podľa fyto geografického členenia územie CHKO Cerová vrchovina patrí do oblasti panónskej flóry (Pannonicum), podoblasti pramatranskej xerotermej flóry (matricum), fyto geografického okresu Ipel'sko-rimavská brázda. Pôvodnými prirodzenými rastlinnými spoločenstvami sú lesné spoločenstvá, spoločenstvá skál a sutín, spoločenstvá skalných stepí, spoločenstvá mokradí. K druhotným spoločenstvám sú zaraďované ekologicky viac-menej stabilné, odlesnením vzniknuté stepné formácie a lúky, kroviny a spoločenstvá okolia umelých vodných nádrží.

Najvýznamnejšie živočíšne druhy územia z hľadiska ochrany prírody sú druhy medzinárodného významu a druhy, ktoré majú v území hranicu svojho rozšírenia. V CHKO Cerová vrchovina sa vo veľkom počte vyskytujú druhy panónske a mediteránne, ktorí sú v rámci Slovenska zriedkavé. Karpatské a severské druhy sú zastúpené v menšej miere.

Hadinec červený, lokalita Hostice, foto: Belanová, E.

LÚKY A PASIENKY

Na pieskoch sú najrozšírenejšie xerothermné (sucho-teplomilné) pasienky (v minulosti extenzívne – občasne využívané). Sú tvorené rôznymi druhmi kostráv, nízkymi ostricami a ometlinou. Typickými bylinami sú podkovka chochlatá, vičinec vikolistý, kozinec vičencovitý a mnoho iných. V súčasnosti je časť takýchto pasienkov opustených, bez prepásania hospodárskymi zvieratami, postupne zarastajúcimi náletovými drevinami (trnka, ruža, hloh, borievka) a expanzívnymi trávami (mrvica peristá, fúzatka prstnatá).

Pomalý vývoj xerothermných opustených pasienkov smeruje k porastom borievky obyčajnej. Práve na takýchto lokalitách je najväčšia koncentrácia chránených a ohrozených druhov, ako sú ponikle veľkokvetý, hlaváčik jarňý, veternica lesná, vstavač purpurový, vstavač trojzubý, kosatec dvojfarebný a ponikle lúčny český.

Z chrobákov je pre obhospodarované pasienky územia typický viničiar čierny, lajniak starostlivý alebo lajniak skarabeusovitý, ktoré sú reprodukciou viazané na exkrementy hospodárskych zvierat. Zachovanie tradičného obhospodarovania je nevyhnutné pre prežitie stepných (pasienkových) druhov, bez neho sa dlhodobo neudržia populácie väčšiny druhov v území. Pre veľké

Porast borievky obyčajnej, Gemerské Dechtáre, foto: Belanová, E.

Hlaváčik jarňý, foto: Belanová, E.

Poniklec veľkokvetý, foto: Péllová, M.

Poniklec lúčny, foto: Belanová, E.

množstvo druhov denných motýľov je územie CHKO Cerová vrchovina jedno z najvýznamnejších území na Slovensku pre stepné druhy modráčikov – napr. modráčika Oziris, modráčika hnedého, modráčika Rebelovho a modráčika ranostajového. Vyskytuje sa tu významná populácia modráčika čiernoškrvného na Slovensku. Askalafus škrvnitokrídly je významný mediteránny druh sieťokrídlavcov. Pamodlivka dlhokrká je ďalším vzácnym druhom exotického sieťokrídlavca. Na suchších trávnatých stráňach, na skalných stepiach, na okrajoch riedkych lesov a vo viniciach sa vyskytujú jašterica bystrá a zriedkavejšia jašterica zelená. Dudok chochlatý je typickým vtáčim druhom pasienkov so solitérmi väčších stromov, avšak vo väčšom počte hniezdi už len tam, kde intenzívne prebieha chov hospodárskych zvierat. Čiastočne zarastené pasienky drevinami, väčšie lesné čistinky a riedke okraje lesov sú obsadzované na hniezdenie škovránkom stromovým. Zarastené pasienky so slivkou trnkovou, ostružinou černicovou a ružou šípovou sú hniezdiskami penice jarabej a strakoša červenochrbtého. Územie Cerovej vrchoviny je aj genofondovou lokalitou sysľa pasienkového.

Živnejšie stanovištia osídľujú mezofilné pasienky a spásané lúky s tomkou voňavou, hrebienkou obyčajnou a lipnicou lúčnou. V takýchto spoločenstvách sa vyskytujú niektoré chránené druhy ako napr. vstavač obyčajný. Na mezofilných lúkach môžeme vidieť aj križiaka pruhovaného, z motýľov napr. ohniváčika modrolesklého a ohniváčika zlatobyľového.

Modráčik čiernoškrvný, foto: Endel, B.

Sysel pasienkový, foto: Ambros, M.

Menej časté sú nížinné a podhorské kosné lúky s ovskom obyčajným a psiarkové aluviálne lúky s psiarkou lúčnou a kostravou červenou, ktoré sa vyskytujú veľmi sporadicky na alúviách potokov a v terénnych depresiách. Ohniváček veľký je typickým predstaviteľom z denných motýľov pre tento biotop a zároveň je aj druhom európskeho významu. Z pavúkov vlhkých lúk môžeme spomenúť druh *Pirata hygrophilus*. Z rovnokrídlovcov sa na vlhkých lúkach vyskytuje aj ohrozená kobylka šúrová a koník žltopásy. Pri kosbe lúk sa tu vo väčších počtoch objavuje bocian biely, pre ktorého takéto plochy predstavujú potravný biotop. Na tieto spoločenstvá nadväzujú spoločenstvá vlhkých lúk podhorských oblastí so záružlím močiarnym.

MOKRADE

Vo vyhrabaných jamkách a pod koreňmi stromov v zatienených častiach čistých potokov sa skrýva náš najväčší druh kôrovca – rak riečny. Vážky napr. šidlo obrovské a zraniteľné šidlo *Aeschna isosceles* a vodné chrobáky napr. potápnik obrúbený a potápnik *Cybister lateralimarginalis* môžeme vidieť pri väčších stojatých vodách. Z čistých potokov je známy výskyt viacerých druhov podeniek, pošvatiek a potočníkov. Z vodných plôch v území je známy výskyt viac ako dvadsať druhov rýb. Z hľadiska ochrany prírody medzi najvýznamnejšie chránené druhy patria : pĺž severný, čík európsky a lopatka dúhová. Hniezdenie trasochvosta horského je známe len z niekoľkých lokalít z dôvodu malého počtu bystrín. Pobytové znaky vydry riečnej (trus, stopy, zvyšky potravy) môžeme pozorovať v blízkosti zarybnených stojatých a tečúcich vôd.

Vodná a močiarna vegetácia na území CHKO Cerová vrchovina sa prirodzene vyskytuje predovšetkým na alúviách potokov, najmä na alúviu toku Gortvy. Okrem toho sú významnými lokalitami výskytu vodnej a močiarnej vegetácie umelé vodné nádrže – Janice, Hostice a Tachty. Rozsiahle trstinové porasty plynule prechádzajú do spoločenstiev vysokých ostríc, okraje lemujú vrbové kroviny stojatých vôd s prevládajúcou vrbou sivou. Vegetácia plytkých stojatých vôd a vegetácia plávajúcich alebo ponorených cievnatých rastlín s rôznymi druhmi červenavcov, močiarok a žaburiniiek sa vyskytuje priamo na vodnej hladine v závislosti od jej výšky.

Prirodzená mokrad', Gemerské Dechtáre, časť Sihot
foto: Belanová, E.

Kaňa močiarna, foto: Harvančík, S.

Z CHA Fenek je známy výskyt mediteránneho prvku – ulitníka pimprlíka bruškátého. Z okrajov vodných nádrží vo vegetácii trste a pályky spomeňme aspoň chrobákov trstiníky a rod *Plateumaris* spp., z pavúkov rod *Tetragnatha* spp. alebo križiaka trstinového. Skokana zeleného, ropuchu bradavičnatú a rosničku zelenú zaraďujeme medzi bežné a verejnosti známe druhy. Potápka chochlatá a menej častá potápka čiernokrká si stavajú hniezda na plávajúcich vodných rastlinách, na otvorených vodných plochách. Bučačik močiarny a kaňa močiarna hniezdia v trstinových porastoch vodných nádrží a sú cieľovými druhmi vtákov v Chránenom vtáčom území Cerová vrchovina – Porimavie. Typickými spevancami trstových a pálkových brehových porastov vodných nádrží sú trsteniarik škriekavý, trsteniarik bahenný, svrčiak slávikovitý a strnádka trstová.

SKALY A PIESKY

Pozornosť si zasluhuje aj vegetácia obnažených skál. Kosatec nízky, skalničnik, nátržnik piesočný, palinu poľnú a medničku sedmohradskú môžeme vidieť na výslnných, teplých a suchých stanovištiach. Spoločenstvá papraďorastov, napr. slezinník červený, sladič obyčajný, ale i vzácnejší slezinník severný sa vyskytujú na zatienených a chladnejších stanovištiach.

Kamenné moria zaraďujeme medzi prirodzené skalné biotopy. Kameňolomy a zrúcaniny hradov sú významnými, človekom vytvorenými skalnými biotopmi. Koník modrokrídlý (z rovnokrídlcov) sa viaže na suché, skalné biotopy, resp. biotopy pionierskych stanovišť. Na výslnných prirodzených alebo človekom vytvorených skalných útvaroch sa stretávame s jaštericou múrovou. Najviac k výslnným skalným biotopom a k skalným stepiam z hadov inklinuje užovka hladká. Zriedkavým, ale typickým hniezdičom v území je výr skalný. Zistenie výskytu sneháry vrchovskej na Hrade Šomoška koncom roka 2009 a začiatkom roka 2010 patrí k významným ornitologickým zisteniam. Tento zaznamenaný výskyt druhu v území sa stal prvým potvrdeným výskytom druhu v MR a štvrtým na Slovensku po roku 1950. Pri skalných biotopoch je potrebné spomenúť aj nekrasové jaskyne, ktorých je v chránenom území 41. Z pavúkov v jaskyniach Cerovej vrchoviny dominuje Meta temnostná. Na Slovensku je len z územia Cerovej vrchoviny známy výskyt kosca *Holoscotolemon jaqueti*, ktorý uprednostňuje chladnejšie biotopy, jaskyne, okolie vchodov do jaskýň a skalné pukliny. Netopiere sa pravidelne zdržiavajú v týchto jaskyniach, najčastejšie podkovár malý. Výskyt netopiera nymfinho sa potvrdil v blízkosti Stílpovej jaskyne na Pohanskom hrade.

Lan chľapatý hladkastý, s : Papáčová, L s.

Včelárík zlatý, foto: Belanová, E.

Druhuvo chudobné, avšak veľmi zaujímavé, rozvoľnené pionierske spoločenstvá s čistecom rovným, rezedou žltou, zbehovčekom chijským, suchokvetom ročným, čeruškou roľnou a ráňojom horským môžeme nájsť na plochách s obnaženým pôdnym povrchom predovšetkým na pieskoch. Výskyt lanu chlpatého hladkastého, panónskeho endemitu, je zvlášť významný, keďže sa tu nachádzajú takmer všetky známe lokality jeho výskytu zo Slovenska. Strehúň balkánsky, ktorý má v území severnú hranicu svojho rozšírenia, nachádza vhodné podmienky pre život v pieskových biotopoch. Medzi najkrajšie pavúky našej fauny patria samce stepníka červeného. Typickým hniezdiacim druhom CHKO Cerová vrchovina je včelárík zlatý, ktorý väčšinou koloniálne obsadzuje kolmé pieskové steny v pieskovniach. V území CHKO je množstvo pasienkov poznačených prenikaním ruderálnych druhov spôsobeným predovšetkým absenciou tradičného obhospodarovania alebo príliš intenzívnym obhospodarovaním. Krmoviská poľovnej zveri sú tiež zdrojom šírenia ruderálnych a invázných druhov rastlín na mnohých lokalitách v území.

LESNÉ BIOTOPY

DUBINY

Dubové lesy majú v Cerovej vrchovine významný podiel. Biotopy sú tvorené predovšetkým dubmi – dubom cerovým, dubom zimným a v menšom zastúpení dubom letným. Na viacerých lesostepných lokalitách sa vyskytuje aj dub plstnatý, dub žltkastý a dub jadranský. Zastúpené sú však aj ostatné pôvodné druhy dubov – dub mnohoplodý, dub balkánsky a dub sivozelený, bližší výskum rozšírenia jednotlivých druhov sa však v tejto oblasti neuskutočnil. Okrem dubov nájdeme v týchto lesoch častejšie aj javor poľný, čerešňu vtáčiu, jarabinu brekyňovú, hrab obyčajný pri prechodoch k dubovo hrabovým lesom, buk pri prechodoch k bučinám.

Duby sú svetlomilné dreviny, ktorých korunami preniká dostatok svetla, čo využívajú druhy rastúce v podraсте. V krovitej etáži sa darí zobu vtáčiemu, hlohom, bršlenom, slivke trnkovej, hruške, svíbu krvavému, výskytom zriedkavý je v lesoch drieň obyčajný. Na niekoľkých lokalitách môžeme nájsť aj mechúrnik stromovitý. V bylinnej vrstve je často vysoká pokryvnosť trávnych druhov. Z chránených druhov rastlín sa hojnejšie vyskytuje kukučka vencová, ktorá zdobí lesy až do neskorej jesene. Práve pre typický charakter a vznik dubinových spoločenstiev podmienený do veľkej miery aj ľudskou činnosťou (pastva v lesoch), je častokrát v hospodárskych lesoch problematická ich obnova. Nezriedka sa na obnovované miesta dostáva už agát biely, ktorý predstavuje jedno z najväčších ohrození lesných biotopov v CHKO.

Dubovo-cerové lesy, NPR Pohanský hrad, foto: Papáčová, L.

Roháč obyčajný - samička, foto: Kováč, D.

Limitujúce podmienky prostredia (extrémne teplé lokality, plytké skalnaté pôdy, nedostatok vlhky) podmieňujú prechod dubových lesov k lesostepným spoločenstvám s výskytom duba plstnatého. Dominantný podiel duba cerového je zase typický pre biotop dubovo-cerových lesov.

Na zhrubnuté pňové výmladky starých dubov je viazaný kováčik fialový, druh európskeho významu. Ďalšími druhmi chrobákov európskeho významu, ktorých výskyt je viazaný na staré dubiny je roháč obyčajný a fuzáč veľký. Výslnné stráne riedkych lesov uprednostňuje užovka stromová. Typickým hniezdičom starších dubovo-cerových lesov je ďateľ prostredný. V tomto biotope sa vyskytuje aj kôrovník krátkoprstý, avšak v území má len mozaikovitý výskyt.

DUBOHRABINY

Značným podielom sú v Cerovej vrchovine zastúpené aj zmiešané porasty dubov a hraba obyčajného. V týchto biotopoch sa najčastejšie stretávame s prelínaním sa teplomilných a chladnomilnejších prvkov flóry a fauny. K hrabu pristupuje často aj javor poľný, zriedkavejšie lipy. Vtrúsené ovocné druhy drevín rastú na okrajoch dubových lesných porastov a hrabových dúbav, sú to napr. hruška obyčajná, čerešňa vtáčia a jarabina brekyňová. Prevládajúcou drevinou v lesných spoločenstvách sa môže stať v dôsledku veľkej výmladnosti hrab.

Z chránených druhov rastlín sa tu vyskytujú prilbovka biela a prilbovka dlholistá. So zriedkavým jasoňom chochlačkovým sa môžeme stretnúť len ojedinele v dubohrabinách s podrastom chochlačky. Z bystruškovitých sa tu vyskytuje bystruška záhradná a bystruška fialová.

BUČINY

Na severných svahoch sa v Cerovej vrchovine vyskytujú najmä bukové porasty. Dub zimný prevážuje v lesných spoločenstvách v 2. lesnom vegetačnom stupni v najnižších polohách, až v nasledujúcom 3. lesnom vegetačnom stupni sa začína výraznejšie presadzovať buk lesný a zastúpenie dubov klesá. Vtrúsené sa popri buku vyskytuje aj javor mliečny a lipa malolistá. Časté sú jednotážové, rovnorodé bučiny, avšak v zachovalejších lesných komplexoch sa vyskytujú aj viacetážové porasty. Bylinný podrast je chudobný, charakteristický je výskyt jarných druhov ako zubačka cibul'konosná, blyskáč jarný, veternica iskerníkovitá a veterník žltuškovitý. Chránené druhy rastlín prilbovka červená a niektoré druhy kruštíkov sa vyskytujú len ojedinele.

Bukový les, Medveš, foto: Kováč, D.

Fuzáč alpský, foto: Papáčová, L.

Na staré bučiny, s množstvom mŕtveho dreva, je viazaný výskyt zriedkavého, európsky významného druhu fuzáča alpského, ktorého dospelce môžeme ojedinele spozorovať v letných mesiacoch na starých stromoch. Z obojživelníkov sa v častiach lesov v blízkosti vodných tokov vyskytuje salamandra škvrnitá. Vzácnym hniezdičom starších bučín je bocian čierny. V ochranných častiach štrukturovaných lesov a v taktiež aj v sutinových lesoch je ďalším typickým druhom sova dlhochvostá. Najzriedkavejším druhom datľa v území je datel bielochrbtý. Vyskytuje sa hlavne vo vyšších polohách, v starých bučinách a v sutinových lesoch s množstvom mŕtveho dreva. Ochrana týchto druhov spočíva v zachovaní mozaikovitých fragmentov starších menej navštevovaných častí lesov a v praxi častejšie využívanie prírody blízkych spôsobov hospodárenia. Vo vybraných lesných komplexoch CHKO bol zdokumentovaný aj výskyt typických lesných druhov netopierov – netopier veľkouchý, uchaňa čierna alebo raniak malý.

SUTINOVÉ LESY

Na skalnatých sutinových okrajoch vrcholov sa vytvorili lesy so zastúpením líp, javora mliečneho, javora poľného, buka, hraba, dubov a zriedkavo aj brešta horského. Tieto pomerne zachovalé fragmenty lesov v CHKO patria do biotopu lípovo-javových sutinových lesov.

JELŠINY

Jelšiny sú stanovištno viazané na dostatok vlhky – tvoria brehové porasty a vegetáciu mokradí. Sú zastúpené hlavne jelšou lepkavou, vrbou krehkou a vrbou bielou, zriedkavo sa vyskytuje aj jaseň štíhly. Z jelšových lesov je v CHKO potvrdený výskyt chrobáka európskeho významu – plocháča červeného.

ŤAŽBA NERASTNÝCH SUROVÍN – LOMY

Celé územie Cerovej vrchoviny má veľký potenciál vo využívaní nerastných surovín, čo je podmienené jej geologickou stavbou. Ťažobná činnosť (prevažne andezit, čadič a piesok) predstavovala značný podiel na hospodárskej aktivite regiónu v minulosti a pretrváva dodnes. V území CHKO sa nachádza viacero menších opustených lomov v rôznom štádiu samorekultivácie. Tieto lomy zvyšujú rôznorodosť krajiny a vytvárajú vhodné podmienky pre výskyt najmä plazov, prípadne vtáctva (skalné hniezdiče), sekundárny výskyt skalných a štrbinových biotopov. Činné lomy naopak negatívne vplývajú na okolie hlukom (odstrely, drvenie na frakcie, doprava), prašnosťou a predstavujú

Jelšový porast, CHA Fenek, foto: Papáčová, L.

Sutinový porast, PR Steblová skala, foto: Kováč, D.

Aktívny kameňolom, Šiatorská Bukovinka, foto: Rízová, V.

Uzavretý kameňolom, Hajnáčka, foto: Rízová, V.

ohrozenie samotného reliéfu a vzhľadu krajiny. Najväčšie činné lomy sa nachádzajú pri Čamovciach (bazalt, piesky) a Šiatorskej Bukovinke (andezit).

VODNÉ NÁDRŽE – RYBNÉ HOSPODÁRSTVO

V území CHKO sa nachádzajú 3 viacúčelové vodné nádrže: VN Janice, VN Hostice, VN Tachty. Boli vybudované ako zdroj závlhovej vody, na zachytávanie povodňových vln a využívajú sa aj pre rybné hospodárstvo (chovné rybníky). Aj keď ide o umelé vodné nádrže, v ich horných častiach, pri ústiach vodných tokov, sa druhotne vytvorili zaujímavé mokraďové spoločenstvá (najmä trstinové porasty) rastlín a na ne viazaných živočíchov. Vodné plochy a pobrežná vegetácia slúžia ako hniezdiská a zdroj potravy pre viaceré druhy vodného vtáctva (kačice, volavky, potápk, lysky a iné). Pracovníci CHKO Cerová vrchovina každoročne umiestňujú migračné zábrany pre obojživelníky popri ceste vedľa VN Hostice, aby znížili úmrtnosť jedincov ropuchy bradavičnatej.

ROZPTÝLENÉ OSÍDLENIE

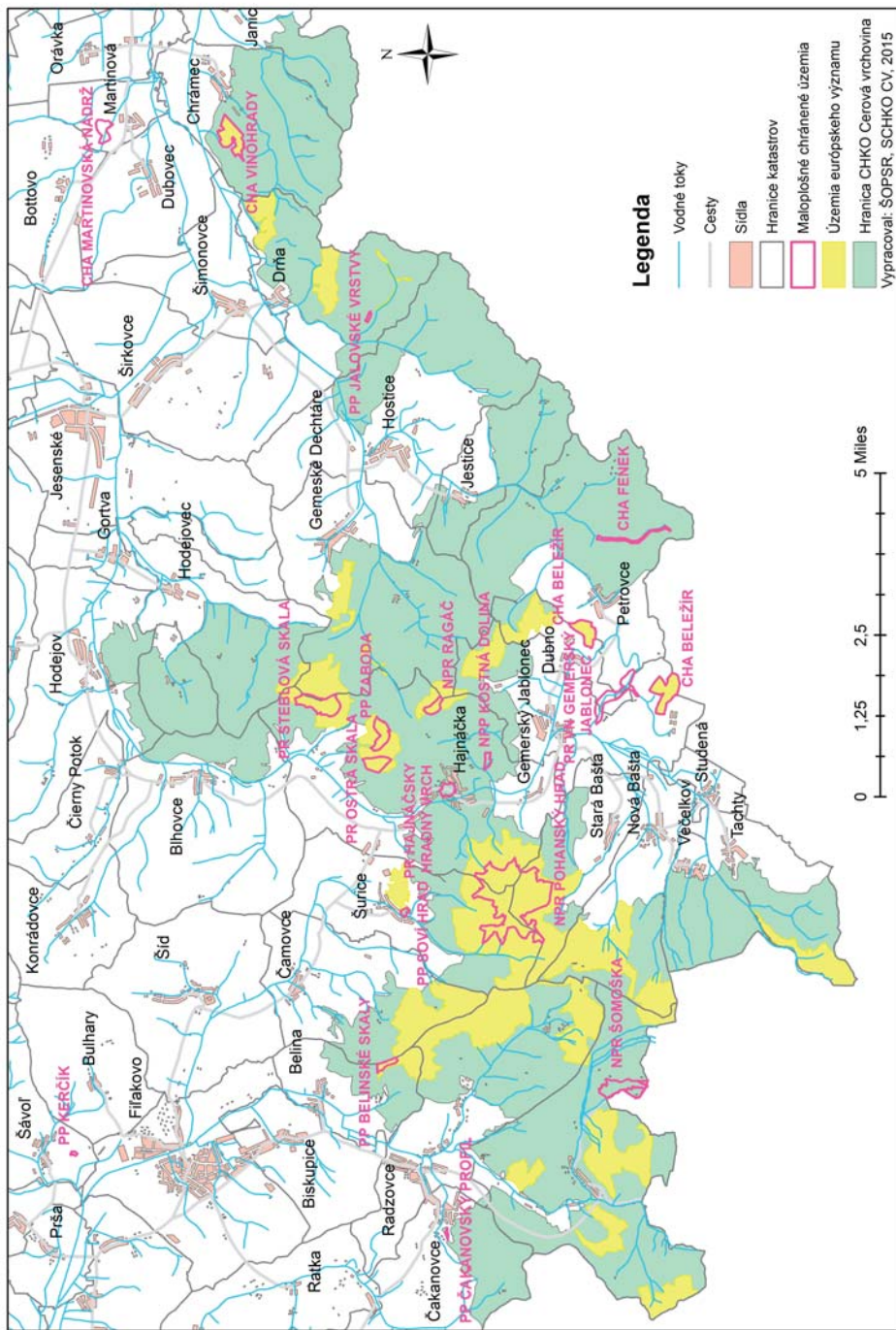
Územie Cerovej vrchoviny je osídlené od neolitu. Rozptýlené osídlenie v plytkých dolinách s rôznou intenzitou využívania sa zachovalo dodnes a spolu s prírodnými hodnotami tvorí typický ráz krajiny v CHKO. Zrekonštruované usadlosti slúžia na bývanie, chov hospodárskych zvierat, či ako chalupy na dočasný pobyt.

VN Janice a okolie, foto: Rízová, V.

Migračné zábrany pri VN Hostice, foto: Balázs, Cs.

Kosatec nízky, PR Steblová skala, foto: Péliová, M

Pieskovcové lavice, Drňa, foto: Belanová, E.

Autori textov: pracovníci Správy CHKO Cerová vrchovina.

Autor máp:

Autori fotografií: archív Správa CHKO Cerová vrchovina, Ambróz, M., Endel, B., Harvančík, S.

Vydala: © Štátna ochrana prírody SR, Banská Bystrica v roku 2015

Grafická úprava:

Tlač:

Náklad: 3000

ISBN:

Kontaktná adresa:

Štátna ochrana prírody

Správa Chránenej krajinej oblasti Cerová vrchovina

Železničná 31

979 01 Rimavská Sobota

www.sopsr.sk, www.cerovavrchovina.eu

Fotografie na titulnej stránke:

Pohľad na Šiator, foto: Belanová, E.

Pohľad na Hajnáčsky hradný vrch a okolie, foto: Papáčová, L.

Fotografie na poslednej stránke:

Pohľad na hrad Šomoška, foto: Kováč, D.

